

УДК 340.12

Ю. В. Цуркан-Сайфуліна
доктор юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»

КОМУНІКАТИВНІ ТЕОРІЇ ПРАВА В ПОЯСНЕННІ ЗВ'ЯЗКУ ВЛАДИ Й ПРАВА

Однією з найбільш помітних і дискусійних особливостей сучасного праворозуміння є його орієнтація на інтегральні підходи. Із кінця ХХ ст. і донині ідеологічні розбіжності між юридичним позитивізмом, юснатуралізмом і соціологічною юриспруденцією перестали відігравати ту фундаментальну роль, яка визначала розвиток правничої філософії впродовж усієї історії її існування як самостійної сфери осмислення соціуму.

Загалом перехід до інтегральних типів праворозуміння ознаменований відмовою від принципу сцієнтизму в правовому пізнанні. Якщо для юриспруденції першої половини ХХ ст. (а ще більшою мірою – ХІХ ст.) були характерні намагання представити правове знання як дещо винятково наукове, пов'язане з ідеалами саме наукової раціональності, то післявоєнна юриспруденція починає апелювати до розуміння права як певного ремесла, інколи навіть мистецтва. Право – це не лише норми й принципи, це й діяльність людей, які втілюють ці принципи в життя; це живий інструмент у руках живих людей, які мають свої потреби, які живуть у своїх умовах. Таке «розширення» розуміння права посприяло тому, що традиційні концепції правового позитивізму та юснатуралізму поступово почали витіснятися філософсько-правовими програмами інтегрального типу, в рамках яких розбіжності в сприйнятті права втрачають свою визначальну роль. Саме тому за класифікацією Ю. Оборотова інтегральне праворозуміння належить до типу постнаукових, адже в ньому знімається претензія на можливість наукового осмислення права як така [14].

У сучасному праворозумінні виділяють інтегративний підхід, суть якого полягає в спробах інтегрувати окремі концепції природного права для створення нової школи права, яка б відповідала сучасним вимогам. За інтегративним підходом до розуміння права, усі його ознаки є істотними й необхідними, а під час характеристики права слід аналізувати не тільки його зміст, але й форму [11, с. 38]. І хоча помітним є скепсис щодо можливості інтегрального праворозуміння, не можна відмовити йому в неабиякій популярності.

Серед усіх типів праворозуміння саме інтегративний різновид є найбільш строкатим, а це якщо й не унеможлиблює виділення його характерних рис, то робить його доволі складним

завданням. Зумовлено це тим, що, на думку дослідників, інтегральне праворозуміння не пропонує жодного системного представлення права, натомість підмінюючи системність комплексністю, тобто одночасністю розгляду права з різних позицій [4].

Серед іншого ця строкатість стала передумовою доволі послідовної та часто влучної критики інтегративних концепцій праворозуміння з боку класиків пострадянської юриспруденції [7]. І дійсно, несхожість правових ідей, які об'єднуються під назвою «інтегративне праворозуміння», вражає. Особливого значення це набуває в контексті розуміння права і влади, їх зв'язку та взаємообмеження. Так, у діалогічній концепції права І. Честнова пропонується розглядати право в єдності філософського, соціологічного та культурно-історичного критеріїв [23], що дає змогу інтерпретувати зв'язок права і влади як елемент взаємодії різних дискурсів, пошуку діалогічних підвалин у праві й політиці. Діалоговий характер права проявляє себе, зокрема, у наповненні правових нормативів тими ціннісними мотивами, які характеризують суспільні настрої; у літературі щодо цього використовується поняття «філіація цінностей права» [3, с. 132–134].

На думку І. Коваленка, становлення інтегративного праворозуміння поєднується з розвитком феноменології та досвіду застосування її до дослідження права. Метод феноменологічної редукції дає змогу представити правове життя як предмет інтегративного праворозуміння. Принцип інтенціональності визначає методологічний напрям розвитку інтегративного праворозуміння. Згідно із цим принципом правове життя постає як предметно-смісловне утворення. Оскільки воно активно формується й спрямовується свідомістю правового суб'єкта, це передбачає осмислення специфіки його дослідження й розроблення адекватної методологічної програми. Принцип інтерсуб'єктивності пов'язаний із гносеологічним напрямом розвитку інтегративного праворозуміння, адже сприяє здоланню монологізму традиційних типів праворозуміння. Концепція життєвого світу визначає гносеологічний, онтологічний і праксеологічний виміри, оскільки розкриває духовні, інтелектуальні та соціально-історичні передумови правового життя [6].

В. Мальцев виводить триєдину сутність права: його діяльнісну, онтологічну й аксіологічну суті. Сенс діяльнісної природи права полягає в нормативному опредмеченні й нормативному розпредмеченні. Перше являє собою перехід правотворчого потенціалу з форми руху в певну форму нормативного предмета – правову норму, припис. Нормативне розпредмечення – це перехід нормативного предмета у форму правореалізації й правозастосування, тобто втілення належного в суще-м [10, с. 19].

Послідовний інтегративіст А. Поляков указує, що «інтегральний підхід покликаний не механічно об'єднати, а синтезувати теоретично значущі моменти, розроблені конкуруючими науковими теоріями: нормативний аспект права і його специфічний механізм функціонування в державі – в етатистському підході; суб'єктно-діяльний аспект права – у соціологічній школі; сприйняття права як цінності – в юснатуралізмі; психічний складник права – у прихильників психологічної школи тощо» [16, с. 7–8].

Однак при цьому слід висловити застереження щодо частого ототожнення в наукових публікаціях інтегральних і синтетичних підходів до праворозуміння. Відмінність між ними полягає в тому, що синтетичні підходи, характерні для філософії права початку ХХ ст., були зорієнтовані на одночасне й паралельне використання різних підходів до права в пошуку його оптимального визначення, яке б дозволяло вирішувати як прикладні проблеми правознавства, так і питання філософії права. Натомість інтегральні концепції перебувають у пошуку спільної методологічної основи, яка була б субстратно релевантною усім основним типам праворозуміння й при цьому не була б тотожною жодному з них окремо. Схожої думки дотримується Р. Палеха, хоча він вважає, що інтегральне праворозуміння є своєрідним нащадком синтетичних концепцій [15], але з погляду історії філософії права це не зовсім коректний висновок.

Варто мати на увазі, що інтегральне праворозуміння зародилося не на протигагу юридичному позитивізму (цю помилкову думку часто можна зустріти в публікаціях), а на протигагу надлишковій раціоналізації й прагматизації права, зокрема, у його зв'язках із владними інституціями [5]. Про це писав, наприклад, П. Сорокін. Аналізуючи поняття права, П. Сорокін критикував традиційні типи праворозуміння. Природним виходом із кризи права він вважав заміну прагматистських конструкцій інтегральними системами моралі й права. Кризу класичного праворозуміння вчений бачив у відсутності в ньому стримуючих моментів, здатних запобігти прагматизації права. Відповідно до його ідей, у новому світогляді знайдуть своє вираження й емпіричні начала (включаючи ті, які

відстоєє й розвиває філософський і юридичний позитивізм), і метафізичні істини, які досі разом погано уживалися [18].

Деякі автори онтологічною основою такої інтегративної юриспруденції небезпідставно називають комунікацію та засноване на ній комунікативне праворозуміння. На думку прихильників комунікативної концепції права, правова норма, маючи певне текстуальне вираження (текст є результатом діяльності законодавця або іншого суб'єкта правотворчості – комунікатора), адресується одержувачам (конкретним учасникам правовідносин), які, у певний спосіб інтерпретуючи значення тексту (усвідомлюючи зміст цієї норми для себе відповідно до свого рівня правосвідомості), перетворюють його положення на власні дії. Зворотний характер комунікації (або її діалогічність) полягає в тому, що в разі, якщо поведінка учасників правовідносин відповідає моделі, закладеній у диспозиції правової норми, така поведінка розглядається законодавцем як правомірна й не потребує втручання в цю діяльність спеціально вповноважених ним суб'єктів. Якщо ж дії є неправомірними, то ці суб'єкти примусово забезпечують реалізацію приписів правової норми, зокрема з використанням різних санкцій та інших заходів впливу [2, с. 307].

Ідея комунікації має важливе значення для осмислення зв'язку права і влади. Класик комунікативної теорії Ю. Габермас приділяє велику увагу проблемам формування правового дискурсу, а особливо – його взаємодії з владним дискурсом. Право, що розглядається як соціальний інститут, на думку Ю. Габермаса, – це юридичні норми, які не можуть бути легітимізовані лише за допомогою процедури, наприклад, основні положення конституційного права, принципи кримінального права й кримінального процесу тощо. Оскільки дійсність цих норм постійно ставиться під сумнів у повсякденній практиці, то посилення на їх формальну легальність недостатньо. Вони потребують матеріального обґрунтування, адже торкаються порядку самого «життєвого світу» і разом із неформальними нормами поведінки створюють підстави соціально інтегрованих комунікативних дій [21, с. 53]. Власне, позиція Ю. Габермаса багато в чому зумовила розвиток комунікативного дискурсу про право і владу в рамках інтегрального праворозуміння, і на цьому ж тлі почали формуватися некласичні теорії влади (зокрема комунікативні).

Як зауважує А. Токарська, трактування права як засобу комунікації є поступом до сучасних раціональних правовідносин. Норми не повинні суто довільно привноситись у суспільне буття, а навпаки – мають виявлятися в контексті останнього як інтеракції оптимальної суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Інакше ці норми підтверджуватимуть свою суспільно-буттєву іррелевантність,

не діятимуть *de facto*. Так, правова держава стає можливою лише як підсистема правового суспільства, що немислиме в умовах поляризації «букви» та «духу» закону, а тому має бути самоорганізовуваною системою, що прагне до комунікативного балансу, взаємної відповідальності й рівноправності [20, с. 35].

Крім проблематики, пов'язаної з дослідженнями комунікативної природи права, виникає низка проблем щодо процесів комунікації, які відбуваються в межах функціонування системи правових інституцій. У загальному розумінні комунікація в праві – це ускладнений проблемними інтерпретаціями значень правомірних/неправомірних дій процес правової взаємодії суб'єктів, спрямований на досягнення комунікативної рівноваги й консенсусу, насамперед, у структурі правового регулювання, підпорядкованого збалансуванню всіх інших елементів і рівнів суспільного буття [20, с. 38].

Із погляду політико-правового дискурсу щодо влади, ідея правової комунікації виконує роль фактора осмислення того, як саме владні інститути можуть впливати на зміст правових норм. Цікаво, що в класичних типах праворозуміння владний вплив на право розглядається як явище якщо й не негативне, то щонайменше небажане. Право всіяко захищають від втручання владних інституцій, що особливо помітно в юснатуралізмі. Комунікативна концепція в цьому сенсі є більш реалістичною, оскільки вона відкидає негативістське бачення зв'язку права і влади. Натомість визнається очевидність впливу політичної доцільності на право. На противагу іншим типам праворозуміння, комунікативна концепція виходить на проблеми раціоналізації такого впливу, питання його інституційного характеру та демократичного контролю.

Важливо зауважити, що з погляду зв'язку права і влади інтегральна юриспруденція йде набагато далі всіх інших типів праворозуміння, оскільки вона не лише комбінує уявлення, вироблені в рамках інших типів праворозуміння, але й дає змогу розглядати право в контексті інших, неюридичних методологій [12]. Завдяки цьому виникає можливість говорити про право і владу в рамках однієї поняттєвої «системи координат».

Характерною рисою інтегрального праворозуміння є те, що воно усуває суперечності між юридичним позитивізмом і юснатуралізмом, переміщуючи акценти з питань про сутність права на питання про фактори й форми впливу соціальних інститутів і процесів на формування його змісту. У цьому сенсі комунікативна філософія Ю. Габермаса, яка набула особливої популярності наприкінці ХХ ст., і досі лишається домінуючим патерном європейської філософсько-правової думки.

Однією з типових проблем правової філософії є те, що правова система не має жодних внутрішніх

критеріїв гарантування справедливості правових норм, а також механізмів їх виправлення, оскільки визначення змісту правил поведінки відбувається в межах законодавчого процесу, який більшою мірою пов'язаний із політикою, ніж із правом. Оскільки такі критерії й механізми відсутні, право опиняється в полоні владних відносин і політичної доцільності. Цей парадокс довгий час переслідував філософсько-правову думку, і вирішувався він по-різному. Так, у рамках дебатів Г. Харта та Л. Фуллера перший, будучи юридичним позитивістом, змушений був визнати існування «мінімуму природного права в праві позитивному» [24]. Комунікативна філософія права зуміла показати вихід із цієї ситуації, не використовуючи при цьому концепт природного права, який не є надто продуктивним і часто сприймається зі скепсисом. Базуючись на теорії процедурної справедливості (або справедливості як чесності) Дж. Ролза [17], комунікативісти показали, що за відсутності інших критеріїв справедливості законів можна з певною часткою вірогідності вважати їх справедливими, якщо їх було ухвалено відповідно до прозорих і ефективних правил процедури [19, с. 72].

Комунікація, яка виникає на перетині правового і владного дискурсів, дійсно має вагу для філософії права, оскільки вона містить значну кількість викликів для традиційних інтерпретацій верховенства права й інших ліберальних доктрин, адже підриває усталені погляди на самостійність і автономність правового дискурсу. Важливими тут стають ідеї впливу владних інститутів не лише на формування права, а й на його застосування, а також питання щодо обмеження та легітимації такого впливу. Так, Р. Дворкін, який приділяв цій проблемі значну увагу, заперечував як традиційний погляд, відповідно до якого судді повинні в усьому сліпо йти за владою й авторитетними думками своїх попередників, так і позицію лібералів, які вважають, ніби призначення суддів полягає у виправленні недоліків суспільства. На думку Р. Дворкіна, задача суду полягає в тому, щоб підтримувати як індивідуальні, так і колективні цінності [26].

Концепція цілісності права (*law as integrity*), розроблена Р. Дворкіним, прямо апелює до пошуку підстав об'єднання уявлень про соціальну справедливість, право і владу. Він вважає, що підставою такого об'єднання є цілісність морального підґрунтя законів. Несправедливість у праві виникає через відсутність у законів єдиної моральної підстави, тобто того, що Дворкін називає цілісністю. Для виправдання однієї їх частини люди вимушені посилатися на принципи, котрі інші люди вимушені заперечувати під час виправдання іншої їх частини. Для зв'язку права і влади це напрочуд важлива ідея, адже Дворкін

не уточнює, яким має бути зміст цієї моральної підстави, має значення лише сам факт її несуперечливості або, у термінології Р. Дворкіна, цілісності [24]. У цьому аспекті несуперечливе законодавство в країні з тоталітарним режимом має перевагу над суперечливим законодавством у країні з ліберальним режимом. Однак, як відомо, немає нічого гіршого, ніж поєднання авторитарного режиму із суперечливим законодавством. Тут стає слухною ідея Дж. Ролза, що найкривавіші тоталітарні режими можуть більшою мірою узгоджуватися з вимогами верховенства права, ніж сучасні ліберальні демократії [17]. Це знову повертає нас до комунікативних ідей щодо раціоналізації дискурсу про право і владу. Однак при цьому важливо розуміти, що не завжди така раціоналізація можлива й не завжди навіть найбільш раціональний дискурс призводить до створення справедливих законів, якщо критерієм такої справедливості є цілісність, що сприймається як єдність моральної підстави законів.

Акцент на дискурсивності й комунікативності права, що має вихід на проблеми його демократизму, прав людини, верховенства права тощо, показує, що взаємодія влади й права як двох соціальних інститутів має описуватися, виходячи з уявлень про синергію, коли сума незначних впливів і рішень веде до появи якісно нових ситуацій та інструментів їх вирішення.

Останнім часом набув популярності синергетичний підхід до праворозуміння на протигагу класичним уявленням про однолінійність процесів розвитку матерії, властивим механістичному світогляду недавнього минулого, відповідно до якого всі системи, зокрема й правові, діють на основі об'єктивної необхідності науково пізнаних законів. Синергетичний підхід керується тим, що всі природні та суспільні системи, включаючи й правові, розвиваються нелінійно, тобто з високою ймовірністю випадковості, тому їх неможливо інтерпретувати винятково через таку наукову парадигму як закономірність. Саме випадковість є генератором нового в таких системах, вона приводить до того, що в них панує переважно саморозвиток, самоорганізація, які, власне, здатні забезпечити їх упорядкованість.

Як зазначає Л. Корунчак, базис синергетичної методології в конструюванні праворозуміння складає уявлення про дискретні спектри еволюційних шляхів розвитку соціальних систем (такі, як право і влада). Їх структурні зв'язки не є й не можуть бути довільними, їх змодельовано початковими властивостями цих двох систем. Тому правова нормативність і владна доцільність мають сприйматися не просто як елементи раціонального дискурсу, а як елементи глибинної нормативності, що міститься у вихідних структурах мови, архетипних образах поведінки. Усе, що лежатиме

за межами цих архетипів, буде зруйноване дисипативними процесами [8, с. 60]. Цим можна пояснити різний рівень «спротиву» правових систем владним намаганням диктувати форми й напрями правового дискурсу.

Ідеї синергетики в рамках інтегрального праворозуміння базуються, зокрема, на уявленнях про те, що навіть «слабкі» правові системи, тобто ті, в яких вплив владного фактора є максимально вагомим (наприклад, саме цей критерій часто використовують у характеристиці євразійської правової сім'ї [13]), прагнуть до самовідновлення й до відокремлення юридичного дискурсу шляхом самозбереження правосвідомості. І. Кривцова пише про це так: «Правова система являє собою комплекс порядків, що самоорганізуються (на рівні функціонування її компонентів), що перебувають у погодженій взаємодії під впливом внутрішньосистемної детермінанти – правосвідомості, яка визначає форму правової самоорганізації. Від саморухливості правосвідомості як квінтенсії саморозвитку правової системи залежать ступінь самоорганізації її компонентного складу, «алгоритм» розвитку правової системи в цілому; «ефект самоорганізації» на рівні правової системи залежить від ступеня самоорганізації на рівні її компонентів; будь-які управлінські зв'язки між складниками правової системи є окремими випадками самоорганізації правової системи в цілому; самоорганізація на рівні як правової системи в цілому, так і її компонентів зокрема, виявляє своє джерело в соціальній самоорганізації; ступінь самоорганізації компонентного складу правової системи є різним» [9, с. 16]. Виходячи із цього, правосвідомість являє собою не лише ідеологічну, а й субстантивну основу права, і в цьому сенсі вона завжди виконує роль обмежувального фактора щодо влади на рівні «мовного спротиву», не допускаючи привнесення до мови права конструкцій, орієнтованих на владний примус.

Таким чином, інтегральні концепції праворозуміння пропонують нові підходи до осягнення зв'язку права і влади, базовані на теоріях дискурсу й комунікативності, в яких основна роль належить не інститутам, а суб'єктам і процесу пошуку раціональних підстав правового порядку. Така раціональність хоча й несе в собі загрозу прагматизації права в його взаєминах із владними інститутами, усе ж може бути обмежена шляхом розширення уявлень про критерії правової легітимності. Прагнення осмислювати право з погляду різних, часто навіть протилежних, підходів веде до руйнації звичних конструкцій, відповідно до яких право є окремою й автономною сферою суспільної практики, але при цьому дає змогу показати нові аспекти правового дискурсу, його формування на основі пошуку компромісу між необхідністю досягнення практичного результату

й прагненням використовувати для цього систему належних інструментів, серед яких особливу роль відведено правовій нормативності.

Література

1. Адорно Т. Проблемы философии морали. М.: Республика, 2000. 238 с.

2. Геселев О. Интегративне праворозуміння як складова сучасної постмодерної правової культури: сутність та актуальне значення. Актуальні проблеми держави і права. 2009. Вип. 49. С. 305–312.

3. Горобець К. Аксиосфера права: философский и юридический дискурс: монография. О.: Фенікс, 2013. 218 с.

4. Горобець К. Концепт права: спроба системної інтерпретації. Філософія права і загальна теорія права. 2015. № 1–2. С. 211–223.

5. Евдеева Н. Интегративная юриспруденция Питирима Сорокина. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2013. № 12. С. 104–106.

6. Коваленко І. Интегративне праворозуміння в контексті феноменологічного осягнення права. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2015. № 2. С. 129–140.

7. Козлихин И. О нетрадиционных подходах к праву. Известия высших учебных заведений. Правоведение. 2006. № 1. С. 31–40.

8. Корунчак Л. Проблема використання синергетичного підходу при дослідженні правових явищ. Часопис Київського університету права. 2011. № 3. С. 58–62.

9. Кривцова І. Методологічна роль синергетики у порівняльно-правовому пізнанні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2008. 212 с.

10. Мальцев В. Право как нормативно-ценностная система. Известия высших учебных заведений. Правоведение. 2003. № 2. С. 14–27.

11. Мозоль Н. Сучасні концепції праворозуміння: поняття, характеристика та особливості. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 36–41.

12. Оборотов Ю. Філософія права і методологія юриспруденції. Проблеми філософії права. 2003. Т. І. С. 41–43.

13. Оборотов Ю. Месторазвитие в пограничной (евразийской) цивилизации как основа правового развития Украины. Актуальні проблеми держави і права. 2008. Вип. 45. С. 7–11.

14. Оборотов Ю. Разнообразие парадигм правопонимания эпохи постмодерна. Наукові праці Одеської національної юридичної академії. 2008. Т. VIII. С. 49–55.

15. Палеха Р. Интегративные концепции правопонимания современной российской юридической науки. Вестник Воронежского института МВД России. 2010. № 3. С. 74–79.

16. Поляков А. В поисках интегрального типа правопонимания. История государства и права. 2003. № 6. С. 7–8.

17. Ролз Дж. Теория справедливости. М.: ЛКИ, 2010. 536 с.

18. Сорокин П. Социальная и культурная динамика. М.: Астрель, 2006. 1176 с.

19. Таманага Б. Верховенство права. Історія. Політика. Теорія; пер. А. Іщенко. К.: Видав. Дім «Киево-Могилянська академія», 2007. 208 с.

20. Токарська А. Комунікативна природа права і правової комунікації. Філософські та методологічні проблеми права. 2011. № 1. С. 32–39.

21. Хабермас Ю. Примирение через публичное употребление разума. Замечания о политическом либерализме Джона Роулса. Вопросы философии. 1994. № 10. С. 53–67.

22. Хоркхаймер М., Адорно Т. Диалектика Просвещения. М.: Медиум, 1997. 310 с.

23. Честнов И. Постклассическая теория права. – СПб.: Алет-Пресс, 2012. 650 с.

24. Dworkin R. Law's Empire. New York: Harvard University Press, 1986. 470 p.

25. Lacey N. Hart's Rule of Law: the Limits of Philosophy in Historical Perspective. Quaderni fiorentini. Vol. 2007. № 36. P. 1203–1224.

26. Hodgson G. Ronald Dworkin obituary. The Guardian URL: <http://www.theguardian.com/law/2013/feb/14/ronald-dworkin>.

Анотація

Цуркан-Сайфуліна Ю. В. Комунікативні теорії права в поясненні зв'язку влади й права. – Стаття.

У статті розглянуті дискусійні особливості сучасного праворозуміння, тобто орієнтація на інтегральні підходи. Інтегральні концепції праворозуміння пропонують нові підходи до осягнення зв'язку права і влади, базовані на теоріях дискурсу й комунікативності, в яких основна роль належить не інститутам, а суб'єктам і процесу пошуку раціональних підстав правового порядку. Прагнення осмислювати право з погляду різних, часто навіть протилежних, підходів веде до руйнації звичних конструкцій, відповідно до яких право є окремою й автономною сферою суспільної практики, але при цьому дає змогу показати нові аспекти правового дискурсу, його формування на основі пошуку компромісу між необхідністю досягнення практичного результату й прагненням використовувати для цього систему належних інструментів, серед яких особливу роль відведено правовій нормативності.

Ключові слова: право, влада, праворозуміння.

Аннотация

Цуркан-Сайфуліна Ю. В. Коммуникативные теории права в объяснении связи власти и права. – Статья.

В статье рассмотрены дискуссионные особенности современного правопонимания, ориентация на интегральные подходы. Интегральные концепции правопонимания предлагают новые подходы к постижению связи права и власти, основанные на теориях дискурса и коммуникативности, в которых основная роль принадлежит не институтам, а субъектам и процессу поиска рациональных оснований правового порядка. Стремление осмысливать право с точки зрения различных, часто даже противоположных, подходов ведет к разрушению привычных конструкций, согласно которым право является отдельной и автономной сферой общественной жизни, но при этом дает возможность показать новые аспекты правового дискурса, его формирование на основе поиска компромисса между необходимостью достижения практического результата и стремлением использовать для этого систему надлежащих инструментов, среди которых особая роль отведена правовой нормативности.

Ключевые слова: право, власть, правопонимание.

Summary

***Tsurkan-Saifulina Yu. V. Communicative theories of law in explaining the relationship between power and law.* – Article.**

In this article was reviewed discuss features of modern legal awareness that is orientation to integral approaches. Integral concepts of legal awareness offers a new approaches to comprehension of the connection of law and power which are based on theories of discourse and communication in which the main role belongs not to the institutes but to the subjects and the process of finding

rational grounds of legal order. The desire to comprehend the law in the terms of different, often even the opposite, approaches leads to the destruction of conventional structures, according to which the law is a separate and an autonomous sphere of social practice but at the same time it is possible to show ne aspects of legal discourse, their formation on the basis of finding a compromise between the needing to achieve a practical result and the desire to use for this a system of proper tools, among which a special role is assigned to legal normatively.

Key words: law, power, legal awareness.